

Oblas
kveto
a Tigr
měsíc
— s E
tou ú
přízni
staro
ré při
cí kul
Kniha
notliv
územ
a Írá
mlad
kladu
lecký
třeby
člově
činn
úkon
řeme
na M
přeru
merů
k mo
Každ
výkla
dané
nolo

Amorité byli příslušníci západosemitských nomádských kmenů, kteří kočovali na západním okraji Mezopotámie možná již od poloviny 3. tis. př. n. l. V 21. století překročili Eufrat a ohrožovali od severu sumerská sídla. Ti z nich, kteří se brzy usadili a přizpůsobili životu ve městě, převzali postupně dědictví sumerského státu.

Když se první západosemitské dynastie zmocnily vlády v Isinu a Larse a ústřední moc v Uru se zhroutila, osamostatnil se také Dér na východním břehu Tigridu, Mari a území na Dijále s centrem v Ešnuně. V této době se definitivně oddělila i oblast Aššuru, a jakmile byla vyhnána elamská vojska ze zrušovaného Uru, zaniklo rovněž spojení s Elamem na jihovýchodě.

Pád urské říše a příliv nového etnika nepřivodil vzápětí žádný zásadní zlom. Vztah k půdě a společenská struktura se zprvu nezměnily, také správa, organizace hospodářství a orientace obchodu pokračovala zpočátku v tradicích Uru. Dále se rozvíjela i sumerská literatura, rovněž výtvarné umění organicky navázalo na styl předchozího období. Politicky však země ve srovnání se stabilním sumerským státem skýtala pestrý a velmi proměnlivý obraz. Zbylé území jižní Mezopotámie se rozpadlo na několik celků, z nichž nejvýznamnější byly Isin

a Larsa, později také Uruk a Babylón, které spolu neustále zápolily, rychle se střídaly v panství nad jednotlivými městy a posunovaly své hranice oběma směry.

Neklidné poměry a častá válečná tažení, k nimž se přidaly ještě živelné pohromy, přinesly brzy své ovoce v podobě poklesu zemědělských výnosů, hospodářského úpadku a značného zchudnutí obyvatelstva. Tento vývoj se mimo jiné odrazil v opakovaných královských ediktech, kterými se rušily určité dluhy a omezoval prodej dlužníků, případně členů jejich rodiny, do otroctví. V polovině 19. století došlo nadto ke katastrofě s dalekosáhlými důsledky. Neobvyklé množství sněhu v anatolských horách způsobilo v době tání těžké záplavy, při nichž se koryto Tigridu přesunulo na východ. Města a polnosti, rozložené na březích řeky a v blízkosti kanálů, byly najednou úplně odříznuty od vody. Lidé houfně opouštěli své příbytky. V následujících letech byla sice v rychlosti provedena nutná opatření a Tigris sveden do starého řečiště, ale dosavadní zavodňovací systém již nedostačoval. Akutní nebezpečí hrozilo rovněž na Eufratu. V okolí Kiše leželo jeho koryto jen nepatrně pod úrovní okolní půdy a nánosy se ještě zvyšovalo. I když proud tu nebyl tak prudký a dravý jako v Tigridu, pravděpodobnost, že řeka změní tok, byla při tak vysoko položeném řečišti vždy velká. Známe ostatně i případy, kdy této okolnosti bylo záměrně zneužito k nátlaku na města situovaná níže po proudu.

Po staletí intenzivně zavlažovaná půda s vysokou hladinou spodní vody se bez odpovídající drenáže postupně zasolovala a výtěžek žní zřetelně klesal. Z tohoto důvodu se už delší dobu na úkor pšenice stále zvětšovaly osevní plochy ječmene, který je vůči soli odolnější. Vedle toho byla ve starobabylónské době (19.—17. století) budována nová soustava kanálů, která přiváděla vodu k dosud ladem ležící, nevyčerpané půdě s menším obsahem minerálních solí. Takto získané pozemky pak král pronajímal nebo přiděloval vojákům, svému úřednictvu, věrným služebníkům. Ačkoliv zůstávaly — přinejmenším zpočátku — majetkem panovníkovým, přecházely obvykle z otců na syny a stávaly se tak pravděpodobně základem soukromého vlastnictví půdy. Král tím ztrácel kontrolu nad částí půdního fondu, který se zároveň roz-

padal na malé, méně rentabilní celky. Na druhé straně někteří podnikaví jedinci dokázali tehdy získat rozsáhlé polnosti, s nimiž nadále zcela volně disponovali a nabývali tak velkého bohatství a vlivu. Největším pozemkovým vlastníkem byl ovšem nadále palác, a tedy král. Jeho statky obdělávali otroci, kteří byli součástí palácového hospodářství. Vedle nich existovaly skupiny nepřímo závislého obyvatelstva, které král mohl rovněž povolát k veřejným pracím nebo k vojenské službě.

Ze zápasu o nadvládu v jižní Mezopotámii vyšel vítězně Babylón, který se počátkem 19. stol. stal sídlem jedné ze západosemitských dynastií. Jeho moc zprvu nepřesahovala rámeček bezprostředního okolí města. Vzestup začal za Sinmuballita, pátého panovníka babylónské posloupnosti, a vyvrcholil jeho synem, proslulým zákonodárcem Chammurapim, v l. 1792—1750 př. n. l. Jakmile Chammurapi posílil svoji pozici opevněním některých severních měst, promyšleně se pustil do boje za sjednocení země. Spojenecké vztahy, které zpočátku navázal se svými sousedy, využíval k tomu, aby si postupně podmanil jejich území. Když ve třicátém roce své vlády porazil po několikaměsíčním obléhání Larsu, padla mu do rukou celá jižní Mezopotámie. Rok nato zvítězil nad oblastmi na Dijále a na východním břehu Tigridu, o něco později se stal pánem Mari. Babylón — v době urské říše pouhé sídlo správního okrsku — vyrostl ve významné středisko, které dalo později nové jméno starému Sumeru a Akkadu a které se pro příštích patnáct století pozvedlo ve skutečnou metropoli země. Kolem dvou hlavních měst, Babylónu a Aššuru, se v Mezopotámii právě v té době konstituovaly dva politicky i kulturně svébytné útvary — Babylónie na jihu a Asýrie na severu — jejichž vzájemné vztahy určovaly nadále předoasijské dějiny.

Léta Chammurapiho vlády a panování jeho následníků jsou také obdobím zrodu mnoha literárních děl. Sem se třeba datuje známý zápis velkolepého mýtu o potopě, jehož odezvu zařadila později hebrejská tradice do biblické první knihy Mojžíšovy. V písemnostech denního života se tehdy akkadština (ve svém současném vývojovém stadiu tzv. starobabylónština) zcela prosadila. V žánrech krásné literatury byla vedle ní tradována na-

dále i sumerština. Zato jazyk amoritských přistěhovalců nezanechal kromě vlastních jmen téměř žádné stopy: přizpůsobili se zřejmě beze zbytku staršímu semitskému obyvatelstvu, Akkadům.

Vzpomínka na slavné doby Chamurapiho se v mezopotamském povědomí udržela celé věky, vlastní říše však svého tvůrce dlouho nepřežila. Hluboko na jihu, v těžko přístupných bažinatých oblastech u Perského zálivu, už za vlády Chamurapiho syna vznikl tzv. Přímořský stát, který měl tu a tam zasáhnout i do záležitostí vnitřní Babylónie. Daleko závažnější nebezpečí se však přihnalo údolím Dijály: Kasité, nová etnická skupina z iránských pohoří na východě Mezopotámie. Energetický zásah Chamurapiho dědiců sice vetřelce nejprve usměrnil k severozápadu, do země Chaná na středním Eufratu, ale v r. 1594 se jim dostalo nenadálé a nechtěné pomoci: chetitský král Muršili podnikl podél Eufratu překvapivý nájezd, dobyl Babylón, svrhl jeho panovníka a stáhl se znovu rychle zpět na vlastní území. První babylónská dynastie padla a bohaté kraje mezi Eufratem a Tigridem ležely před Kasity jako na dlani. Kasitští vůdcové se na babylónském trůně udrželi čtyři století. Během této doby se postupně plně přizpůsobili kultuře svých nových poddaných, začali rovněž velmi brzy používat akkadštiny a nakonec nosili i akkadská jména.

Pronikavých změn koncem 1. poloviny 2. tis. př. n. l. nezůstaly ušetřeny ani ostatní prostory Předního východu. V náhorní plošině střední Anatólie se Muršilovým tažením přihlásila o slovo nová velmoc, Chetitská říše. Jižně od ní, v severní Mezopotámii a v podhůří Zagru, se spojila rozdrobená churritská území v mocný stát Mitanni, který ovládl i Asýrii a obchodní křižovatku tehdejšího světa — severní Sýrii. Od jihu sem stále důrazněji zasahoval Egypt, který vládcové Nové říše přivedli k vrcholům moci. Kasitská Babylónie hrála v mezinárodním koncertu mocností roli rovnoprávného partnera, s nímž bylo nutno počítat. Udržovala čilé písemné styky s Chetitskou říší a s Egyptem; v r. 1457 se snad dokonce babylónský král Karaindaš na Eufratu osobně setkal s faraónem Thutmosem III. Veškerá korespondence byla vedena klínovým písmem v babylónském dialektu

akkadštiny, diplomatickém jazyku celého tehdejšího světa. Obsah depeší, dopravovaných královskými vyslanci, se ponejvíce točil kolem záležitostí vzájemného obchodu, který se soustředil v rukou panovníka a byl provozován formou darů, případně výměny mezi vládařskými dvory. Kasité získávali touto cestou z Egypta surové zlato a luxusní užité předměty; oplátkou nabízelí lapis lazuli a především tolik ceněné chovné hřebce vysokého vzrůstu, kterých údajně v Babylónii tehdy bylo víc než slámy. Jako protiváha zlata figurovaly v dopisech dokonce babylónské princezny! Dvě strávily svůj život v haremech egyptských faraónů a jedna se po boku Šuppiluliumy I. stala chetitskou královnou.

V pol. 14. stol. př. n. l. se poměr sil na Předním východě výrazně změnil v neprospěch Babylónie. Mitanni, zmítané od počátku století dynastickými sváry, padlo za oběť vojskům Šuppiluliumy I. a z porážky se už nezotavilo. Chetitě se tak sice zbavili nebezpečného soupeře v severní Sýrii, na druhé straně však uvolnili ruce Asýrii, která naskýtající se příležitosti rychle využila. A asyrská expanzivní politika se neomezila jen na severní Mezopotámii! Babylónští králové sice včas odhadli hrozbu, která jim vyrůstala na horním Tigridu, a uzavřeli spojeneckou smlouvu s Chetitskou říší, aby čelili asyrské rozpínavosti; následující období přesto vyplnily vleklé pohraniční srážky mezi oběma příbuznými. Nepomáhala opevnění na hranicích, vzájemné dohody byly chvilkové povahy. Ve 30. letech 13. stol. se asyrský král Tukulti-Ninurta I. odhodlal k radikálnímu zákroku. Vpadl do Babylónie, zbořil babylónské hradby, zpusťoval chrámy i města, zajal Kaštiliaše IV., odvedl jej do Aššuru a v Babylónu jmenoval místokrále. — Kasitští vládcové se ještě jednou vrátili na otcovský stolec, až je kolem r. 1160 smetl bleskový nájezd z Elamu. Šutruk-nachunte dobyl Babylónii a vrátil se do Sús s bohatou kořistí, v níž bylo i mnoho sumerských a akkadských výtvarných památek.

Z katastrofy elamského tažení se Babylónie brzy vzchopila. Noví vládcové, kteří pocházeli z města Isinu, stabilizovali rozvrácené hospodářství země a provozovali dočasně i aktivní politiku vůči Asýrii. Král Nabukadnezar I., který podnikl odvetnou výpravu do Elamu a přivezl zpět

část uloupené kořisti, se zapsal v paměti budoucích věků jako ztělesnění babylónského rozkvětu a moci.

Stěhování mořských národů, které kolem r. 1200 otřásló východním Středomořím, uvedlo do pohybu semitské kočovné kmeny ze svazku Aramejců. Ze západních a severozápadních oblastí, kde se doposud zdržovaly, tlačily se nyní východním směrem a vážně ohrožovaly Mezopotámii. Asyrští králové podnikli bezpočet operací, aby jejich nájezdy odrazili. Ale Babylónie, znovu zpustošená asyrskými vojsky, která za sebou zanechala jen hladomor, se pod náparem Aramejců zhroutila. Posledního krále isinské dynastie vystřídal v r. 1067 př. n. l. za tichého souhlasu Asyřanů panovník aramejského původu. Kmeny, které se usadily v jižní Mezopotámii, neodolaly zprvu vlivu babylónské kultury, psaly babylónským jazykem, babylónským klínopisem a dávaly svým dětem obvyklá babylónská jména. V severozápadních oblastech horní Mezopotámie a Sýrie však už síla babylónské civilizace nepůsobila. Tady si Aramejci podrželi svou mateřštinu a — v závislosti na místních tradicích — vytvořili vlastní hláskové písmo. Místo hliněných tabulek používali pergamen, kůži a určitý druh papyru a psali na ně své záznamy inkoustem. Jednoduché aramejské písmo a praktický způsob psaní si našel cestu i do Babylónie a Asýrie a postupně zatlačoval starobylý klínopis. (I když v některých chrámech v Babylónu, Borsippě či Uruku se tento komplikovaný systém udržel velmi dlouho a poslední tabulky náleží druhému století našeho letopočtu!)

Na samém jihu, ve starých sumerských sídlech a jejich okolí, na území Přímořského státu, se usadili blízcí příbuzní Aramejců, příslušníci šesti chaldejských kmenů. Odtud v r. 626 př. n. l. vzešel podnět k obnovení samostatnosti Babylónie, již v poslední třetině 8. stol. vnutila Asýrie svou nadvládou. Chaldejský vůdce Nabopolassar využil okamžiku asyrské slabosti po smrti krále Aššurbanipala a jeho babylónské loutky Kandalana a prohlásil se babylónským králem. Když na úkor asyrských posádek upevnil svou moc v jižní Mezopotámii, spojil se s Médy a pomohl jim v r. 612 př. n. l. vyvrátit asyrskou metropoli Ninive. Zatímco Médové se spokojili s vlastním územím Asýrie, chopil se Nabopolassar asyrských

držav v Sýrii a Palestině. Jeho syn, se zvučným jménem Nabukadnezar II., prosadil babylónské dědictví i proti egyptským nárokům. Pozdně babylónská říše se rozprostřela od Judského království v Palestině přes Sýrii do Kilikie v jižní Malé Asii až po Perský záliv. Vysoké dávky, které pozdně babylónští králové od podrobených území na pravidelných taženích vybírali, přinesly Babylónii neobyčejné bohatství. Oživla stará obchodní spojení s východními zeměmi a nové kontakty ve Středomoří dosáhly Řecka. V celé zemi byly v nevidaném měřítku restaurovány staré chrámy, budovány paláce, obnovován systém kanálů, hrází a nádrží. Správy země se pravidelně účastnil i panovníkův následník a určité slovo měla rovněž rada, složená z nejvyšších správních úředníků z panovníkova okruhu. Vedle ní existoval také jakýsi sněm, v němž zasedali guvernéri správních okrsků, nejvyšší kněží významných chrámů, představení měst a vazalská knížata.

Největšími pozemkovými vlastníky byly stejně jako v minulosti chrámy a panovník. Půdu jim obdělávali vlastní otroci, označení charakteristickým účesem a často i vypáleným znamením majitele, a vrstva závislého obyvatelstva, již poskytovali za práci stravu, ošacení a příbytek. Obě instituce také pozemky dále pronajímaly. Chrámy si sice zachovaly samostatnost, ale své účty musely předkládat správcům, jmenovaným králem, a odvádět do paláce desetinu z výtěžku svého hospodaření. Ve snaze usměrnit zemědělství, zlepšit využívání půdy a zvýšit výnosy (s tím ovšem i vlastní příjmy) ustanovovali pozdně babylónští panovníci tam, kde chrámy půdu pronajímaly, tzv. generální nájemce. Tito lidé obdrželi do správy rozsáhlé chrámové polnosti, platili chrámům pevné, předem stanovené poplatky a jim pak byl ponechán výběr dávek od drobných rolníků, usazených v jejich doméně. Chrámy sledovaly tento vývoj se značným znepokojením. Když se v sedmém roce vlády krále Nabonida měl státní dohled ještě zvýšit, dalo babylónské kněžstvo průchod své nevoli. Nabonid tehdy přenesl výkonnou moc na svého syna a sám se uchýlil do arabských oáz. Dlouhých deset let sídlil v Témě, ale nepřátelská nálada v Babylónu za tu dobu nepolevila. Určitou roli snad hrály i náboženské motivy: Nabonid

Obla
kvet
a Tig
měsí
— s
tou ú
přízn
staro
ré př
cí ku
Kniha
notliv
územ
a Írá
mlad
kladu
lecký
třeby
člově
činn
úkon
řeme
na M
přeru
merů
k mo
Každ
výkla
dané
nolo

dával přednost bohu měsíce Sínovi ze severomezopotamského města Charránu před babylónským nejvyšším bohem Mardukem. Ve chvíli, kdy v Charránu zasvěcoval Sínovi nový chrám, otevřelo babylónské obyvatelstvo brány perskému vojsku. Nabonid byl zajat při návratu z Charránu a v Babylónu se 29. října r. 539 př. n. l. ujal vlády Kýros Veliký. Území pozdně babylónské říše se proměnilo v jednu ze satrapií perského impéria. Ještě jednou chtěl v Babylónu vybudovat světové kulturní centrum Alexandr Makedonský. Babylón se však stal jen jeho smrtelným ložem.

91 Zánik urské říše a příliv amoritských kmenů na počátku 2. tis. př. n. l. vrhl Mezopotámii o staletí zpět do doby drobných regionálních států. Nastalá situace byla v příkrém rozporu s potřebami ekonomiky, která na současném stupni vývoje vyžadovala pevné centrální řízení. Mezi amoritskými vůdci se rozpoutal zápas o hegemonii, v němž nakonec nabyla vrchu rodina vládnoucí v Babylónu. Za svůj úspěch vděčila především mimořádným diplomatickým schopnostem a vojenskému štěstí krále Chamurapiho, který zemi v polovině 18. stol. násilím sjednotil. Jeho dopisy místodržicím jsou svědectvím uvážené politiky, směřující k uklidnění poměrů a upevnění státu. Stejně cíle si kladla i Chamurapiho zákonodárná ustanovení, vyrytá elegantními znaky a klasickou babylónštinou do dvoumetrového čedičového monolitu. Chamurapi, zobrazený na vrcholu před bohem slunce a spravedlnosti Šamašem, „napsal svá vzácná slova na svou stělu, aby . . . sirotkům a vdovám bylo zjednáno právo, . . . aby se spravedlivě rozhodovalo, aby se poškozenému zjednala náprava“, a přál si, aby „ve jménu Šamaše, mocného soudce nebe i země, jeho spravedlnost zazářila na zemi“.

Obl
kve
a Ti
měs
— s
tou
přiz
star
ré p
cí k
Kni
not
úze
a Ír
mla
klac
lecl
třet
člov
čini
úko
řem
na
pře
me
k m
Kaž
výk
dar
nol

Vraťme se nyní proti proudu Tigridu do oblastí severně od Bagdádu, které v pravěku patřily k nejvýznamnějším ohniskům kulturního vývoje Předního východu. Opustili jsme je právě ve chvíli, kdy sumerský jih vystoupil z prehistorické anonymity prvními písemnými památkami. Na sever znalost písma ještě dlouho nepronikla; hlavním zdrojem informací tam po celé třetí tisíciletí př. n. l. nadále zůstávají prameny hmotné kultury. Ty ovšem neprozradí, jak se tehdy krajina nazývala. Její jižní sousedé, Sumerové a Akkadové, jí říkali Subur nebo Subartu. Později toto označení zaniklo a všeobecně se ujalo jméno „Země Aššuru“. Předběhněme tedy události a nazýváme ji rovnou Asýrií.

Páteří kraje byl Tigris. Na západ od jeho koryta, až k dalekým břehům Eufratu, se rozkládala pustá step, která Asýrii dlouho oddělovala od okolního světa. Na severu a východě ji ohraničovaly výběžky Tauru a Zagru, které místy dosahují několikatisícových výšek. Ale průsmyky mezi horskými hřbety, důležité komunikace, známé od nejstarších dob, zaručovaly čilé spojení s anatolskou a iránskou náhorní planinou. Styky se sumerskými městy brzdilo pásmo Džebel Hamrínu a pruh pouště na jeho jižním úpatí, který přetínal Mezopotámii ve dvě části.

V okrajových pohořích pramenily řeky Chosr, Cházir, Horní a Dolní Záb a několik drobnějších přítoků, které na své cestě k Tigridu protékaly asyrskou kotlinou a zásobovaly ji vodou.

Země měla úplně jinou tvářnost než nížiny Sumeru a Akkadu. Byla to proměnlivá, mírně zvlněná krajina, zelenající se zjara a na podzim travnatým kobercem a ve starověku tu a tam porostlá lesíky. Kromě suchého léta nebyly vzácností hojnější deště a dokonce ani sníh. Množství srážek právě dostačovalo jednoduchému zemědělství, bez rozsáhlého a náročného zavlažování. Výnosy sice nebyly tak vysoké jako v Sumeru, ale obdělávání polí zde nevyžadovalo tolik soustředěné péče a především — nedocházelo tu v takové míře k zasolování půdy jako na jihu. Vedle ječmene proto mohla být po celou dobu vysévána i pšenice a dávala slušnou úrodu. V příznivých podmínkách se dobře dařilo také lnu a uspěly pokusy o pěstování bavlny. Na druhé straně tu však nerostly datlové palmy, které v Sumeru zajišťovaly velmi podstatnou část výživy obyvatelstva. Nahrazovala je vinná réva, fíky, granátovník, jabloně, hrušně, mandle, pistácie a snad i třešně a švestky.

Velkou výhodou asyrského hospodářství byla určitá soběstačnost v základních surovinách: země měla dostatek kvalitního kamene v blízkých lomech a nechybělo jí — alespoň ve starších dobách — ani běžné stavební dříví. Rudná ložiska se na jejím území sice nevyskytovala, neležela však daleko; Asýrie měla zajištěn přístup jak ke zdrojům mědi, tak i cínu a stříbra — tedy ke všem kovům, které lidé doby bronzové kromě zlata hledali.

Život se koncentroval do starých středisek, jako bylo Ninive nebo Urbillum, kde osídlení plynule navazovalo na dávné tradice pravěku. Jejich nositelem bylo pravděpodobně původní subarejské — churritské — obyvatelstvo, které svým sídlištěm uchovávalo svébytný ráz. Kolem roku 2500 př. n. l., možná o něco později, přibýlo jižně od nich, na skalnatém ostrohu nad Tigridem, město Aššur. Situováno na jednom z nejsevernějších jazyků Džebel Hamrínu bylo poznamenáno silným vlivem jiho-mezopotamské kultury. Stalo se opěrným bodem akkadských králů při jejich expanzi do oblasti středního Tigridu a v době urské říše bylo správním centrem se-

verní provincie. Díky své jedinečné poloze na křižovatce obchodních stezek, po nichž plynuly životně důležité suroviny ze severu a z východu, vyrostlo ve významné tržiště a překladiště zboží, jedno z nejvýznamnějších v celé Mezopotámii. Ve chvíli, kdy urské impérium utrpělo první trhliny, Aššur se osamostatnil, aby nadále existoval jako nezávislý městský stát. Řídilo jej městské shromáždění a král, jemuž určitou protiváhu tvořil eponym — vysoký správní úředník, který kontroloval městské hospodářství a který se každoročně měnil. Život města a rozsah státu na prahu 2. tisíciletí př. n. l. tone v mlhách, protože se odtud zachovalo jen nepatrně písemných pramenů. Ty, které máme, však dokazují, že je v té době už obývali Semité, blízcí příbuzní Babylóňanů: hovořili asyrsky, řečí, která byla — podobně jako na jihu babylónština — přímým pokračováním, dalším vývojovým stupněm staré akkadštiny.

Čím skrovnější nálezy z metropole, tím bohatší písemnou zeň poskytly výkopy u mocného maloasijského města Káneše, kde aššurští kupci zřídili koncem 3. tisíciletí vlastní emporium. Kolem něho se rozprostřela soustava asyrských obchodních stanic, ležících vždy při lokálních mocenských střediscích, která sahala od střední Anatólie, zhruba z okolí Tuz gölü až do severní Sýrie. V Káneši měly své filiálky velké aššurské kupecké rodiny a obchodní společnosti a jejich prostřednictvím vyvážely do Malé Asie cín a textilie, aby za ně získaly anatolské stříbro a zlato.

Obchod s cínem, surovinou na Předním východě velmi vzácnou, měl Aššur plně ve svých rukou. Cín přicházel pravděpodobně ze severního Íránu, z oblastí východně od Tabrízu, za podmínek, které nejsou podrobněji známy. Bezpečně však víme, že pro kov, nezbytný k výrobě bronzu, museli do Aššuru chodit i Babylóňané. Směňovali jej za kvalitní tkaniny, které se pak podílely určitým procentem na aššurském vývozu do Malé Asie. Velká část exportních textilií však byla utkána přímo v Aššuru, z vlny nakoupené v okolí. O nákup vlny a tkaní pečovaly většinou ženy z kupeckých domů, mnohdy manželky obchodníků, kteří působili v Anatólii. Obchod s tkaninami nad cínem daleko převažoval (přibližně v poměru 3 : 1) a dobře se vyplácel. Zatímco u cínu činil roční zisk

Ob
kve
a T
mě
—
tou
při
sta
ré
cí k
Kn
not
úze
a í
mla
kla
lec
tře
člo
čin
úke
řer
na
pře
me
k n
Ka
výl
da
no

asi 100 %, u textilií bylo možno dosáhnout dvojnásobku. Však si také město tento zdroj příjmů bedlivě chránilo a pod pokutou zakazovalo obchodovat s levnými anatolskými látkami. Vážený kupec Púšukén, hlava kánešské odbočky jedné aššurské firmy, byl městským shromážděním v Aššuru za nedovolený obchod odsouzen k pokutě 10 min stříbra, které musel splácet po mině ročně. (Pro představu, jak tvrdá pokuta to byla, uveďme, že přesně stejnou sumu, 10 min stříbra, činil mimořádný příspěvek celé kánešské obchodní soustavy na stavbu aššurského opevnění.) Asyrští obchodníci museli respektovat ještě další nepříjemná ustanovení. Jak aššurský eponym, tak především anatolští vládcí si vyhradili výlučné právo na obchod s meteorickým železem a s některými drahými kameny. Pašování se na obou stranách přísně trestalo. Ale byl to příliš výnosný obchod. A tak ani náš známý Púšukén neodolal a zapletl se do aféry se železem. Okusil za to nakonec i anatolského vězení (staroasyrské soudnictví tuto instituci ne-

Zboží do Malé Asie dopravovaly karavany oslů (zvířata se přitom nevracela zpět, byla v Anatólíi prodána stejně jako cín a látky). Když výpravy opouštěly Aššur, městští úředníci náklad zapečetili a eponym vybral vývozní clo. Tvořilo $\frac{1}{120}$ hodnoty nákladu ve stříbře. Ale byly tu ještě další poplatky. Tak cestou musela karavana hradit mýtné. Po příchodu na místo určení putovalo zboží do paláce lokálního anatolského vládce, který inkasoval dovozní clo (ve výši 5 % u textilií a 3 % u cínu) a zhusta využil svého předkupního práva (mohl odkoupit až 10 % celkového množství nákladu). Ale přes všechny daně a dávky podniky asyrských obchodníků v Káneši vzkvátaly. Vedle zboží dodávaného z Aššuru vedly také měď a vlnu, obojí ovšem výhradně v rámci Malé Asie; kromě toho vydělávaly půjčováním stříbra domácím anatolskému obyvatelstvu. Zákonná ustanovení v jižní Mezopotámii určovala tehdy úrokovou míru na 20 % u stříbra a 33 % u obilí. Ale tak tomu bylo skutečně jenom „na papíře“. U úvěrů maloasijským domorodcům jsou šedesátiprocentní sazby úplně běžné a ani věřitel, který žádal úrok ve výši 130 %, nebyl volán k odpovědnosti pro lichvářství

Agendu otců během doby převzali synové, kteří už v mnohých případech založili v Malé Asii rodiny nebo přivedli manželky s sebou z Aššuru. V textech jsou doloženi ještě i vnuci zakladatelů. Kolem r. 1840 však obchodní ruch v Káneši náhle ustal. Osada byla vypálena a po léta pustla. Její činnost se obnovila až za vlády krále Šamšiadada I., kdy dospěla k novému rozmachu. Asýrie však mezitím prodělala závažné změny.

Šamšiadad I. pocházel z amoritské rodiny, která byla domovem na středním Eufratu v okolí Mari. Část svého života strávil v Babylónii, takže na aššurský trůn si přinesl celou řadu babylónských zvyklostí a představ. Bylo to především vyhraněné pojetí svrchované královské moci, které prosazoval ve všech oblastech řízení státu. Zásahy do hospodářské sféry značně omezil i vliv eponyma a tím zpětně posílil svou pozici. V horní Mezopotámii násilím vytvořil první teritoriální stát, zahrnující severovýchodní Sýrii až do oblasti Chabúru, kde v Šubat Enlilu vybudoval svou druhou rezidenci. Správou vlastní Asýrie pověřil svého syna Išmedagana, zatímco druhého, Jasmachadada, ustanovil místokrálem v Mari, které vyrval z rukou místní dynastie. Ani jeden z nich však nebyl osobností otcovy průraznosti, aby dokázal udržet jeho odkaz. Šamšiadadovy smrti využil ve svůj prospěch babylónský Chammurapi. Jak víme, také jen krátce. Po jeho odchodu Asýrie na dlouhou dobu zmizela ze scény politických dějin Přední Asie. Stala se zřejmě brzy součástí konfederace churritských držav, která se v 16. století př. n. l. stabilizovala v mocném státu Mitanni. Prostíral se na obrovské ploše mezi Zagrem a pobřežím Středozemního moře, spravován z města Vaššukanni, které leželo kdesi v severovýchodní Sýrii.

Asýrie si v průběhu těchto staletí, i když churritskou nadvládou silně poznamenána, uchovala tradice vlastních politických a náboženských koncepcí a podržela si vlastní jazyk. Za vnitropolitických těžkostí, které Mitanni prožívalo od počátku 14. století př. n. l., se pouta Asýrie pomalu uvolňovala. Vítězství chetitského krále Šuppiliumy I. nad Churrity pak zemi přineslo definitivní osvobození. Asyrská moc se rychle upevnila. Přes odpor babylónského krále, který se obával silícího souseda, se jí za vlády Aššuruballitovy dostalo mezinárodního uznání.

Egyptský faraón zahájil s tímto králem samostatnou korespondenci a oslovením „bratře“ jej pozvedl sobě na roveň — v naději, že výbojný asyrský panovník sváže ruce Chetitům, nezadržitelně pronikajícím do Sýrie.

Asyřané skutečně v plné míře využili neurovnaných poměrů mezi troskami zbylých churritských státek a ve 13. stol. př. n. l. připojili podstatné části horní Mezopotámie ke svému území. V bojích, ke kterým tehdy došlo, neobyčejně vzrostla autorita vládce a vytvořila se idea krále-vojevůdce, který jako nejvyšší kněz národního boha Aššura pravidelně bojuje za rozšíření panství a větší slávu tohoto boha. Za těchto okolností, kdy král měl rozsáhlé pravomoci jak v řízení státu, tak i kultu (a kdy v podstatě neexistovala institucionální protiváha jeho vlivu), osudy Asýrie přímo závisely na panovníkově osobnosti. Stalo se nejednou, že říše se se smrtí vladaře rozpadla a jeho nástupce ji musel kus po kuse dobývat znovu. Po dobách vrcholného vzepětí, v nichž Asýrie určovala pravidla jednání celému Přednímu východu, následovaly mnohdy periody hlubokého úpadku, kdy za slabých králů byla zahrnuta do prostoru holého jádra v trojúhelníku mezi Tigridem a Dolním Zábem. Znovu a znovu však sbírala síly k novým expanzím a pronikala do stále vzdálenějších končin, vojensky zdokonalená a administrativně lépe, důkladněji organizovaná.

Katastrofa, kterou kolem r. 1200 př. n. l. způsobilo tažení mořských národů, na Předním východě dlouho doznívala. Pohyb nových etnických skupin, které se tehdy objevily v Malé Asii a v Sýrii, vyvolal neklid i v Asyrské říši. Král Tiglatpilesar I. (1117—1077 př. n. l.) musel od počátku své vlády čelit skupinám trácko-frýžského původu, které od severu ohrožovaly asyrské provincie; zároveň neúspěšně bojoval na západě a jihozápadě, kde se rojily aramejské kmeny a pronikaly do oblastí mezi Eufратem a Tigridem. Jak jsme viděli, Babylónie jejich náporu podlehla. Samotná Asýrie se za cenu těžkých ztrát uhájila, ale její dosavadní državy v horní Mezopotámii záplava aramejských kočovníků pohltila. Drobné státečky, které nato Aramejci v této oblasti vytvořili, uzavřely Asyřany na středním Tigridu. Asyrští králové v 10. a 9. století př. n. l. se proto zaměřili na opětovné

získání prostoru mezi Chabúrem a Eufратem, aby znovu otevřeli cestu ke Středoziemnímu moři, ke skvostům, které skýtala bohatá města na jeho pobřeží. Opět se rozhořely urputné boje plné halasně oslavovaných vítězství a pečlivě utajovaných porážek. Přes střídavé úspěchy se Asyřané zvolna blížili svému cíli, až král Aššurnasirpal II. (884—858 př. n. l.) konečně stanul na levantském pobřeží.

Neméně úporně válčili asyrští králové (mezi nimiž opět vynikl Aššurnasirpal II. a jeho syn Salmanasar III.) v hornatých územích na severu a severovýchodě. Jejich expedice sem byly motivovány snahou chránit Asýrii před neklidnými horskými kmeny, především však úsilím zajistit si nerušený přístup k zásobám surovin, dodávkám koní, skotu, obilí i hotových výrobků. Postup v dobytých územích jim usnadňovaly vojenské silnice a pevnosti, které tu systematicky zakládali a vybavovali silnými vojenskými posádkami a potřebnou výzbrojí. Správu území obvykle ponechávali v rukou loajálních místních vládců, kterým uložili povinnost pravidelně platit vysoký tribut. Tyto dávky, spolu s poplatky ze Středomoří, zmnoženými ještě bohatou válečnou kořistí, pak kromě jiného použili k výzdobě asyrských měst, zejména k výstavbě nové královské rezidence v Kalchu. Přisun dodávek však nikdy nestačil potřebám. Neustálé války zemi hospodářsky velmi zatěžovaly a zpětně tak nutily asyrské vládce hledat obyvatelstvu obživu novými kořistnými taženími do stále odlehlejších končin. Vzhledem k tomu, že se jich účastnila značná část praceschopných mužů, trpěla Asýrie stálým nedostatkem pracovních sil, především v zemědělství. Panovníci se snažili řešit situaci přesídlováním obyvatelstva z dobytých území, obvykle do nově založených hraničních osad na druhém konci říše.

Deportace, od kterých si zároveň slibovali narušení soudržnosti nepřátelských skupin, nabyly zvláště rozsáhlých měřítek za vlády Tiglatpilesara III. (745—727 př. n. l.). Za jeho předchůdců prodělala říše v 1. pol. 8. stol. př. n. l. období určité slabosti a dezintegrace, kdy místodržící spravovali provincie více méně nezávisle na ústřední autoritě a vazalská knížata se těšila samostatnosti. Na severu, v okolí jezera Van, tehdy nebezpečně vzrostla

moc Urartu, jehož výboje zamiřily do severní Sýrie a západního Íránu, přímo do sféry asyrského zájmu. Tiglatpilesarovi III. se podařilo jeho postup zabrzdit a přenést bojiště na urartské území. Velké úspěchy slavil rovněž v Sýrii. Jako první z asyrských králů postoupil hlouběji do jejího nitra, ovládl aramejské království se sídlem v Damašku a zasahoval i do poměrů v Izraeli. Obrovskou říši, kterou tak vytvořil, se snažil reorganizací správní sítě stmelit a skloubit v jednolité celek se systémem vnitřních a vnějších provincií a vazalských států.

Neustálý neklid panoval také na jižní hranici asyrského impéria. Aramejské a chaldejské kmeny, které se usadily na dolním toku Eufratu a Tigridu, byly trvalým zdrojem nepokojů a věčnou výzvou Asyřanům. Asyrský poměr k Babylónii byl přitom vždy poněkud citově a nábožensky zatížen. Když si Tiglatpilesar III. podrobil aramejské kmeny na venkově, pokusil se připoutat stará babylónská města tím, že se pod jiným jménem prohlásil králem Babylónu. Totéž učinil i jeho syn Salmanasar V. Také Sargon II. (721–705 př. n. l.) přijal babylónskou korunu. Aramejská knížata však nadále kladla sveřepý odpor. Ve chvíli, kdy vzájemné vztahy byly zjištěny smrtí asyrského korunního prince, král Sinacherib (705–681 př. n. l.) zpusťošil Babylón a mezi jeho trosky zavedl vody Eufratu, aby jej provždy srovnal se zemí. Ale za Asarhaddona (681–669) povstal Babylón k nové kráse a na jeho trůně znovu spočinul asyrský královský syn. Ale spojil se s Aramejci a s Elamem proti svému bratru, králi Aššurbanipalovi (669–629 ?), a Babylón se opět proměnil v jediné spáleníště.

V 7. století př. n. l. Asyrská říše dosáhla vrcholu své moci a územního rozpětí: od Elamu na severozápadním břehu Perského zálivu sahala přes Babylónii a Sýrii až do nilské delty. Poprvé si troufl s Egyptem změřit síly těsně před svou smrtí král Asarhaddon. Aššurbanipal pronikl sice až do Théb, ale delší dobu (do r. 655) se udržel také jenom v deltě.

Po úžasném rozmachu následoval náhlý pád. Oslabení Urartu za Sargona II. zbavilo Asýrii nebezpečné konkurence, ale zároveň odkrylo její severní a východní předpolí kmenům, které tu už delší dobu sbíraly síly. Na obzoru předoasijského světa se tehdy objevili Kimme-

riové a Skythové. Zmatků, které nastaly po Aššurbanipalově smrti, využili Chaldejci v jižní Mezopotámii a založili v r. 626 př. n. l. samostatné Babylónské království. Rozhodující podíl na vyvrácení Asyrské říše měli Médové, kteří se v minulých stoletích zformovali v širých prostorách Íránu. V r. 614 dobyli Aššur, v r. 612 za vydatné pomoci babylónských vojsk hlavní město Ninive. Nesourodá Asyrská říše, které se nikdy nepodařilo sjednotit protichůdné tendence provincií, stabilizovat ekonomiku a zlomit odpor porobených národů, se zhroutila. Médové se zmocnili vlastní asyrské kotliny a Babylóna spadly do klína všechny ostatní asyrské državy na Předním východě.